

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (pierwsza izba)

z dnia 29 lipca 2019 r. *

Odesłanie prejudycjalne – Współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych – Dyrektywa 2012/29/UE – Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw – Artykuły 16 i 18 – Przesłuchanie ofiary przez sąd karny pierwszej instancji – Zmiana składu orzekającego – Ponowne przesłuchanie ofiary na wniosek jednej ze stron postępowania – Karta praw podstawowych Unii Europejskiej – Artykuły 47 i 48 – Prawo do rzetelnego procesu i prawo do obrony – Zasada bezpośredniości – Zakres – Prawo ofiary do ochrony w trakcie postępowania karnego

W sprawie C-38/18

mającej za przedmiot wnioski o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Tribunale di Bari (sąd w Bari, Włochy) postanowieniem z dnia 10 października 2017 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 19 stycznia 2018 r., w postępowaniu karnym przeciwko:

Massimowi Gambinowi,

Shpetimowi Hyce,

przy udziale:

Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari,

Ernesta Lappostaty,

Banca Carige SpA – Cassa di Risparmio di Genova e Imperia,

TRYBUNAŁ (pierwsza izba),

w składzie: J.C. Bonichot, prezes izby, C. Toader, A. Rosas, L. Bay Larsen i M. Safjan (sprawozdawca), sędziowie,

rzecznik generalny: Y. Bot,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu rządu włoskiego przez G. Palmieri, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez P.G. Marronego oraz D. Di Giorgia, avvocati dello Stato,

* Język postępowania: włoski.

- w imieniu rządu czeskiego przez A. Kasalicką, J. Vláčila oraz M. Smolka, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu niemieckiego początkowo przez T. Henzego, M. Hellmanna oraz E. Lankenaua, a następnie przez M. Hellmanna oraz E. Lankenaua, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu niderlandzkiego przez M.K. Bulterman i M.A.M. de Ree, działające w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu austriackiego przez G. Hessego, działającego w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez C. Cattabrigę oraz S. Grünheid, działające w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 14 marca 2019 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 16 i 18 oraz art. 20 lit. b) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.U. 2012, L 315, s. 57).
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach postępowania karnego o występki prania pieniędzy i oszustwa przeciwko Massimowi Gambinowi i Shpetimowi Hyce.

Ramy prawne

Prawo Unii Europejskiej

- 3 Zgodnie z motywami 11, 12, 20, 58 i 66 dyrektywy 2012/29:
 - „(11) Niniejsza dyrektywa ustanawia normy minimalne. Państwa członkowskie mogą rozszerzyć zakres praw określonych w niniejszej dyrektywie w celu zapewnienia wyższego poziomu ochrony.
 - (12) Prawa określone w niniejszej dyrektywie pozostają bez uszczerbku dla praw sprawcy. Termin »sprawca« oznacza osobę skazaną za popełnienie przestępstwa. Jednakże na użytek niniejszej dyrektywy termin ten odnosi się także do osoby podejrzanej lub oskarżonej przed ewentualnym uznaniem winy lub skazaniem oraz pozostaje bez uszczerbku dla zasady domniemania niewinności.
- [...]
- (20) Rola ofiar w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz możliwości ich aktywnego udziału w postępowaniu karnym różnią się w poszczególnych państwach członkowskich, w zależności od systemów krajowych, i uzależnione są od jednego lub kilku następujących kryteriów: czy system krajowy przewiduje status prawny ofiary jako strony w postępowaniu karnym, czy ofiara jest prawnie zobowiązana do czynnego udziału w postępowaniu karnym, na przykład jako świadek, lub wymaga się od niej takiego udziału, lub czy ofiara ma zagwarantowane w przepisach krajowych prawo do czynnego udziału

w postępowaniu karnym i stara się z niego skorzystać, w przypadku gdy dany system krajowy nie przewiduje, by ofiara posiadała status strony w postępowaniu karnym. Państwa członkowskie powinny ustalić, które z tych kryteriów mają zastosowanie przy określaniu zakresu praw określonych w niniejszej dyrektywie w przypadku odniesienia do roli ofiary w danym systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

[...]

(58) Ofiarom, które zostały uznane za narażone na ponowną i wtórną wiktymizację, zastraszanie oraz odwet, należy zaoferować odpowiednie środki, by chronić je podczas postępowania karnego. Dokładny charakter takich środków należy ustalić w trybie indywidualnej oceny, uwzględniając wolę ofiary. Zakres wszelkich takich środków należy określić bez uszczerbku dla praw do obrony i zgodnie z przepisami o swobodzie sędziowskiej. Obawy i lęki ofiar związane z postępowaniem powinny być kluczowym czynnikiem przy ustalaniu, czy potrzebuje ona określonego szczególnego środka.

[...]

(66) Niniejsza dyrektywa nie narusza praw podstawowych i jest zgodna z zasadami, które zostały uznane w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej. W szczególności zmierza ona do promowania prawa do godności, życia, integralności fizycznej i psychicznej, wolności i bezpieczeństwa, prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawa własności, zasady niedyskryminacji, zasady równości kobiet i mężczyzn, praw dzieci, osób starszych i osób niepełnosprawnych, jak również prawa do rzetelnego procesu sądowego”.

4 Artykuł 1 tej dyrektywy, zatytułowany „Cele”, stanowi w ust. 1:

„Niniejsza dyrektywa ma na celu zapewnienie, by ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym.

Państwa członkowskie zapewniają, by ofiary były uznawane i by traktowano je z szacunkiem, w sposób taktowny, zindywidualizowany, profesjonalny oraz niedyskryminacyjny we wszelkich kontaktach ze służbami wsparcia ofiar lub służbami świadczącymi usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej, lub właściwymi organami działającymi w ramach postępowania karnego. Prawa określone w niniejszej dyrektywie stosuje się do ofiar w sposób niedyskryminacyjny, również niezależnie od ich prawa do pobytu”.

5 Artykuł 10 rzeczony dyrektywy, zatytułowany „Prawo do bycia wysłuchanym”, przewiduje:

„1. Państwa członkowskie zapewniają ofiarom możliwość bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego i możliwość przedstawiania dowodów. Gdy przesłuchiwane ma być dziecko będące ofiarą, uwzględnia się odpowiednio jego wiek i dojrzałość.

2. Zasady proceduralne zapewniania ofiarom możliwości bycia wysłuchanym podczas postępowania karnego i możliwości zgłaszania dowodów określa prawo krajowe”.

6 Artykuł 16 tej samej dyrektywy, zatytułowany „Prawo do decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy w toku postępowania karnego”, stanowi:

„1. Państwa członkowskie zapewniają ofiarom w toku postępowania karnego prawo do uzyskania w rozsądnym terminie decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy, z wyjątkiem sytuacji, w których prawo krajowe przewiduje, że taka decyzja podejmowana jest w drodze innego postępowania prawnego.

2. Państwa członkowskie promują środki mające zachęcić sprawców do przekazywania ofiarom odpowiedniego odszkodowania”.

7 Artykuł 18 dyrektywy 2012/29, zatytułowany „Prawo do ochrony”, jest zredagowany następująco:

„Bez uszczerbku dla prawa do obrony państwa członkowskie zapewniają dostępność środków służących ochronie ofiar i członków ich rodzin przed wtórną i ponowną wiktyimizacją, zastraszaniem oraz odwetem – w tym także środków przeciwko ryzyku szkód emocjonalnych lub psychologicznych – oraz służących ochronie godności ofiar podczas przesłuchania lub składania zeznań. W razie konieczności środki takie obejmują także procedury fizycznej ochrony ofiar i członków ich rodzin przewidziane w prawie krajowym”.

8 Artykuł 20 tej dyrektywy, zatytułowany „Prawo do ochrony ofiar w trakcie postępowania przygotowawczego”, stanowi:

„Bez uszczerbku dla praw do obrony i zgodnie z przepisami o swobodzie sędziowskiej państwa członkowskie zapewniają, by podczas postępowania przygotowawczego:

[...]

b) liczba przesłuchań była jak najbardziej ograniczona i by były one przeprowadzane tylko w tych przypadkach, gdy jest to absolutnie niezbędne do celów postępowania przygotowawczego;

[...]”.

9 Artykuł 22 rzeczonyj dyrektywy, zatytułowany „Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar w zakresie ochrony”, przewiduje:

„1. Państwa członkowskie zapewniają, by ofiary poddano na czas indywidualnej ocenie, zgodnie z procedurami krajowymi, w celu ustalenia szczególnych potrzeb w zakresie ochrony i określenia, czy i w jakim zakresie skorzystałyby w trakcie postępowania karnego ze specjalnych środków przewidzianych w art. 23 i 24, ze względu na ich szczególne narażenie na wtórną i ponowną wiktyimizację, zastraszanie oraz odwet.

2. Indywidualna ocena uwzględnia w szczególności:

a) cechy osobowe ofiary;

b) rodzaj lub charakter przestępstwa; oraz

c) okoliczności przestępstwa.

3. W ramach indywidualnej oceny szczególną uwagę zwraca się na ofiary, które doznały znacznej szkody ze względu na powagę przestępstwa, ofiary przestępstw popełnionych z powodu uprzedzeń lub dyskryminacji – co mogło być w szczególności powiązane z ich cechami osobowymi – oraz ofiary, których szczególne narażenie jest skutkiem związku ze sprawcą lub zależności od niego. W tym zakresie należy uwzględnić ofiary terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, handlu ludźmi, przemocy na tle płciowym, przemocy w bliskich związkach, przemocy seksualnej lub wykorzystywania seksualnego lub przestępstw z nienawiści oraz ofiary będące osobami niepełnosprawnymi.

4. Do celów niniejszej dyrektywy zakłada się, że dzieci będące ofiarami mają szczególne potrzeby w zakresie ochrony, gdyż narażone są na wtórną i ponowną wiktymizację, zastraszenie oraz odwet. W celu określenia, czy i w jakim stopniu korzystałyby one ze środków specjalnych przewidzianych w art. 23 i 24, dzieci będące ofiarami poddawane są indywidualnej ocenie przewidzianej w ust. 1 niniejszego artykułu.

5. Zakres indywidualnej oceny może być dostosowany odpowiednio do wagi przestępstwa oraz stopnia widocznej szkody, którą [jaka] poniosła ofiara.

6. Przy dokonywaniu indywidualnej oceny ściśle angażuje się ofiary i uwzględnia się ich wolę, w tym życzenie niekorzystania przez nie ze środków specjalnych przewidzianych w art. 23 i 24.

7. Jeżeli elementy stanowiące podstawę indywidualnej oceny uległy znacznej zmianie, państwa członkowskie zapewniają, by była ona aktualizowana w toku całego postępowania karnego”.

10 Artykuł 23 tej samej dyrektywy, zatytułowany „Prawo do ochrony ofiar o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony podczas postępowania karnego”, stanowi:

„1. Bez uszczerbku dla praw do obrony i zgodnie z przepisami o swobodzie sędziowskiej państwa członkowskie zapewniają, by ofiary o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony korzystające ze szczególnych środków ustalonych w rezultacie indywidualnej oceny przewidzianej w art. 22 ust. 1 mogły korzystać ze środków przewidzianych w ust. 2 i 3 niniejszego artykułu. Nie zapewnia się środka specjalnego wynikającego z indywidualnej oceny, jeżeli uniemożliwiają to ograniczenia operacyjne lub praktyczne lub gdy istnieje pilna potrzeba przesłuchania ofiary, a jej nieprzesłuchanie mogłoby wyrządzić szkodę ofierze lub innej osobie lub mogłoby stanowić uszczerbek dla przebiegu postępowania.

2. Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określony[ch] zgodnie z art. 22 ust. 1 udostępnia się podczas postępowania przygotowawczego następujące środki:

- a) przesłuchania ofiar odbywają się w zaprojektowanych lub przystosowanych do tego celu pomieszczeniach;
- b) przesłuchania ofiar są prowadzone przez lub z udziałem specjalistów, odpowiednio przeszkolonych do tego celu;
- c) wszelkie przesłuchania ofiar są prowadzone przez te same osoby, chyba że jest to sprzeczne z właściwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości;
- d) wszelkie przesłuchania ofiar przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym lub przemocy w bliskich związkach – jeżeli nie są prowadzone przez prokuratora ani sędziego – prowadzą osoby tej samej płci co ofiara, o ile takie jest życzenie ofiary i o ile nie stanowi to uszczerbku dla przebiegu postępowania karnego.

3. Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 ust. 1 udostępnia się podczas postępowania sądowego:

- a) środki zapewniające unikanie kontaktu wzrokowego między ofiarami a sprawcami, również w trakcie składania zeznań, dzięki zastosowaniu odpowiednich środków, w tym technologii komunikacyjnych;
- b) środki służące temu, by ofiara mogła zostać przesłuchana pod jej nieobecność na sali sądowej, w szczególności dzięki wykorzystaniu odpowiednich technologii komunikacyjnych;

- c) środki pozwalające uniknąć zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary niezwiązanych z przestępstwem; oraz
- d) środki umożliwiające przeprowadzenie przesłuchania bez obecności publiczności”.

Prawo włoskie

- 11 Artykuł 511 codice di procedura penale (kodeksu postępowania karnego), zatytułowany „Dozwolone odczytywanie”, w ust. 1 i 2 stanowi:

„1. Sąd orzeka, także z urzędu, o odczytywaniu akt sprawy w całości lub w części na potrzeby rozprawy.

2. Postanowienie o odczytaniu treści zeznań jest wydawane dopiero po przesłuchaniu świadka, chyba że przesłuchanie nie zostało przeprowadzone”.

- 12 Artykuł 525 kodeksu postępowania karnego, zatytułowany „Bezpośredniość orzekania”, w ust. 1 i 2 stanowi:

„1. Wyrok jest wydawany bezpośrednio po zamknięciu rozprawy.

2. Pod rygorem bezwzględnej nieważności postępowania w orzekaniu biorą udział ci sami sędziowie, którzy uczestniczyli w rozprawie. Jeżeli skład orzekający zostaje uzupełniony przez sędziów dodatkowych w zastępstwie sędziów, do których odnosi się przeszkoda w wykonywaniu obowiązków, wydane uprzednio i nie uchylone wyrażnie orzeczenia są nadal skuteczne”.

Postępowanie przed sądem krajowym i pytanie prejudycjalne

- 13 Z postanowienia odsyłającego wynika, że przed Tribunale di Bari (sądem w Bari, Włochy) toczy się przeciwko M. Gambinowi i S. Hyce postępowanie o występki prania pieniędzy i oszustwa przewidziane we włoskim kodeksie karnym.

- 14 Z postanowienia tego wynika również, że zgodnie z opisem zarzucanych czynów oszustwo miało zostać dokonane na szkodę Ernesta Lappostaty i Gianluki Meniniego. Ernesto Lappostato wystąpił z powództwem cywilnym, żądając zasądzenia od M. Gambina odszkodowania za szkody poniesione w wyniku przestępnego zachowania.

- 15 Na posiedzeniu, które odbyło się w dniu 14 kwietnia 2015 r., E. Lappostato i G. Menini zostali przesłuchani w charakterze świadków przez skład orzekający Tribunale di Bari (sądu w Bari), złożony z trzech sędziów.

- 16 W dniu 21 lutego 2017 r. odbyło się kolejne posiedzenie przed tym samym składem orzekającym, w którym zaszły jednak zmiany, ponieważ jeden z sędziów biorących udział w posiedzeniu w dniu 14 kwietnia 2015 r. został przydzielony do innego sądu.

- 17 Na posiedzeniu w dniu 21 lutego 2017 r. obrońca M. Gambina złożył na podstawie art. 511 i 525 kodeksu postępowania karnego wniosek o ponowne przesłuchanie wszystkich przesłuchanych do tego dnia świadków, w szczególności ofiar badanego oszustwa. Ponownie złożył on ten wniosek na posiedzeniu w dniu 10 października 2017 r.

- 18 Sąd odsyłający zaznacza, że w art. 525 kodeksu postępowania karnego została ustanowiona zasada bezpośredniości, polegająca na zapewnieniu nie tylko tego, że wyrok zostanie wydany bezpośrednio po zamknięciu rozprawy, ale również tego, że wyrok zostanie wydany przez tych sędziów, którzy brali udział w rozprawie. Ten ostatni wymóg zasadza się na koncepcji, że kwestię odpowiedzialności karnej oskarżonego powinni rozstrzygać ci sami sędziowie, którzy uczestniczyli w postępowaniu dowodowym.
- 19 Sąd ten wskazuje, iż powziął wątpliwości co do zgodności z prawem Unii uregulowania krajowego, w świetle wykładni Corte suprema di cassazione (sądu kasacyjnego, Włochy), zgodnie z którym w wypadku zmiany w kolejalnym składzie orzekającym lub zmiany sędziego orzekającego jednoosobowo wyrok nie może opierać się – wyłącznie poprzez odczytanie protokołu – na zeznaniu złożonym przed pierwotnym składem orzekającym, bez ponownego przesłuchania świadka, jeżeli ponowne przesłuchanie nadal jest możliwe i zawnioskowała o nie jedna ze stron.
- 20 W takich okolicznościach, jeżeli w następstwie zmiany składu orzekającego zostanie zarządzone ponowne przeprowadzenie rozprawy, a sąd dopuści ponowny wniosek o przeprowadzenie dowodu z zeznań, odczytanie protokołów wcześniejszych przesłuchań na podstawie art. 511 kodeksu postępowania karnego będzie zdaniem tego sądu możliwe wyłącznie za zgodą wszystkich stron postępowania.
- 21 Zdaniem sądu odsyłającego taka wykładnia stwarzałaby obrońcom możliwość nadużyć, bowiem mogliby oni nie zgodzić się na odczytanie przez sąd protokołu już złożonych zeznań, a tym samym doprowadzić do ponownego przesłuchania ofiary.
- 22 Tak więc art. 511 ust. 2 kodeksu postępowania karnego i art. 525 ust. 2 kodeksu postępowania karnego, w świetle ich wykładni dokonanej w orzecznictwie krajowym, nie są w opinii sądu odsyłającego zgodne z dyrektywą 2012/29, która nakłada na państwa członkowskie obowiązek przyjęcia przepisów zapewniających ochronę ofiar w postępowaniu karnym.
- 23 W tej kwestii sąd odsyłający wskazuje, w odniesieniu do wykładni zgodnej decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz.U. 2001, L 82, s. 1), zastąpionej dyrektywą 2012/29, że w pkt 56 wyroku z dnia 16 czerwca 2005 r., Pupino (C-105/03, EU:C:2005:386) Trybunał orzekł, że realizacja celów tej decyzji ramowej wymaga, aby sąd krajowy miał możliwość zastosowania w stosunku do ofiar szczególnie podatnych na wiktylizację szczególnego trybu postępowania, takiego jak przewidziane w prawie państwa członkowskiego incydentalne postępowanie wcześniejszego przeprowadzania dowodu oraz szczególnego sposobu składania zeznań, jeśli taki tryb postępowania lepiej odpowiada sytuacji ofiar i jest konieczny celem uniknięcia utraty dowodów, zmniejszenia do minimum liczby przesłuchań oraz zapobieżenia negatywnym dla rzeczonych ofiar skutkom składania zeznań na rozprawie.
- 24 Zdaniem sądu odsyłającego ponowne przesłuchanie ofiary wydaje się być sprzeczne z zasadami wyrażonymi w tym wyroku, ponieważ odczytanie protokołów zeznań złożonych na jawnej rozprawie, zgodnie z zasadą kontradyktoryjności i przed bezstronnym sądem, w żaden sposób nie pozbawia oskarżonego przysługującego mu prawa do rzetelnego procesu.
- 25 W każdym wypadku znalezienie równowagi między poszanowaniem godności ofiary a prawem oskarżonego do rzetelnego procesu powinno nastąpić zgodnie z zasadą proporcjonalności, zapisaną w art. 52 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „kartą”). Jednocześnie prawo do rzetelnego procesu, ustanowione w art. 6 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej „EKPC”) i w art. 47 karty, nie może być używane w sposób instrumentalny, w celu nadużycia prawa.
- 26 Wreszcie, poza wywoływaniem u ofiary dodatkowego cierpienia psychicznego, ponowne jej przesłuchanie powodowałoby kosztowne wydłużenie postępowania karnego, naruszające wymóg rozsądnego czasu trwania postępowania.

27 W tych okolicznościach Tribunale di Bari (sąd rejonowy w Bari) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 16, art. 18 i art. 20 lit. b) dyrektywy [2012/29] należy interpretować w ten sposób, że wykluczają one konieczność ponownego składania zeznań przez osobę pokrzywdzoną przed zmienionym składem orzekającym, w przypadku gdy jedna ze stron postępowania, na podstawie art. 511 ust. 2 i art. 525 ust. 2 kodeksu postępowania karnego (zgodnie z utrwalonym orzecznictwem sądu kasacyjnego), odmawia wyrażenia zgody na odczytanie protokołów zeznań złożonych uprzednio przez tę samą osobę pokrzywdzoną w postępowaniu kontradiktoryjnym przed innym składem orzekającym w tej samej sprawie?”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

28 Poprzez swoje pytanie sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 16, art. 18 i art. 20 lit. b) dyrektywy 2012/29 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, na podstawie którego w sytuacji gdy ofiara przestępstwa została przesłuchana po raz pierwszy przez skład orzekający sądu karnego pierwszej instancji, a w składzie tym nastąpiły później zmiany, ofiara ta powinna co do zasady zostać ponownie przesłuchana przez nowy skład, jeżeli jedna ze stron postępowania nie zgadza się na to, by rzeczony skład oparł się na protokole pierwszego przesłuchania tej ofiary.

29 Zgodnie z art. 1 ust. 1 akapit pierwszy dyrektywy 2012/29 ma ona na celu zapewnienie, by ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym.

30 Na wstępie należy zauważyć, że zgodnie z art. 20 lit. b) tej dyrektywy, bez uszczerbku dla prawa do obrony i zgodnie z przepisami o swobodzie sędziowskiej, państwa członkowskie zapewniają, by podczas postępowania przygotowawczego liczba przesłuchań ofiary była jak najbardziej ograniczona i by były one przeprowadzane tylko w tych przypadkach, gdy jest to absolutnie niezbędne do celów „postępowania przygotowawczego”.

31 W tym kontekście należy zauważyć, że jak wynika z art. 23 ust. 2 i 3 dyrektywy 2012/29, wprowadza ona rozróżnienie między etapem „postępowania przygotowawczego” a etapem „postępowania sądowego”.

32 Zresztą wnioszek w sprawie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw [COM(2011) 275 wersja ostateczna], leżący u źródła dyrektywy 2012/29, przewidywał, że państwa członkowskie zapewnią, by liczba przesłuchań ofiar była jak najmniejsza i by były one przeprowadzane tylko w tych przypadkach, gdy jest to ściśle niezbędne do celów „postępowania karnego”.

33 Prace przygotowawcze nad dyrektywą 2012/29 potwierdzają zatem, zważywszy na brzmienie jej art. 20 lit. b) przyjęte przez prawodawcę Unii, że jego zamiarem było ograniczenie zakresu zastosowania tego przepisu jedynie do etapu postępowania przygotowawczego.

34 Tymczasem, jak wynika z postanowienia odsyłającego, ewentualne ponowne przesłuchanie ofiary w sprawie w postępowaniu głównym ma miejsce na sądowym etapie postępowania karnego, ponieważ sprawa M. Gambino została przydzielona nowemu składowi orzekającemu.

35 W tych okolicznościach należy stwierdzić, że art. 20 lit. b) dyrektywy 2012/29 nie ma zastosowania w sprawie takiej jak sprawa w postępowaniu głównym.

- 36 W każdym razie przepis ten – stanowiąc, że państwa członkowskie zapewniają, by liczba przesłuchań ofiar była jak najbardziej ograniczona – nie nakłada na nie wymogu, by ofiara przestępstwa była przez sąd orzekający przesłuchiwana tylko jeden raz.
- 37 Jeżeli chodzi o wykładnię art. 16 i 18 dyrektywy 2012/29, należy wskazać, że zgodnie ze swym motywem 12 dyrektywa ta przewiduje, że prawa w niej określone pozostają bez uszczerbku dla praw sprawcy.
- 38 Zgodnie z art. 47 akapit drugi karty każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy oraz każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. Artykuł 48 ust. 2 karty stanowi ponadto, że każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony.
- 39 W zakresie, w jakim w karcie ujęte są prawa odpowiadające prawom gwarantowanym przez EKPC, art. 52 ust. 3 karty ma na celu zapewnienie niezbędnej spójności między prawami zawartymi w karcie a odpowiadającymi im prawami zagwarantowanymi w EKPC, co jednak nie może mieć negatywnego wpływu na autonomię prawa Unii i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (zob. podobnie wyrok z dnia 20 marca 2018 r., Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, pkt 23). Zgodnie z Wyjaśnieniami dotyczącymi Karty praw podstawowych (Dz.U. 2007, C 303, s. 17) art. 47 akapit drugi karty odpowiada art. 6 ust. 1 EKPC, a art. 48 karty jest taki sam jak artykuł 6 ust. 2 i 3 EKPC. Trybunał musi zatem dbać o to, aby dokonywana przez niego wykładnia art. 47 akapit drugi i art. 48 karty zapewniała poziom ochrony, który nie narusza poziomu ochrony gwarantowanego przez art. 6 EKPC, tak jak wynika to z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [zob. analogicznie wyrok z dnia 26 września 2018 r., Belastingdienst/Toeslagen (Skutek zawieszający apelacji), C-175/17, EU:C:2018:776, pkt 35 i przytoczone tam orzecznictwo].
- 40 Podobnie jeśli chodzi o decyzję ramową 2001/220, zastąpioną dyrektywą 2012/29, Trybunał orzekł, że należy ją interpretować w taki sposób, aby znalazły poszanowanie prawa podstawowe, do których należy między innymi wspomnieć zapisane w art. 6 EKPC prawo do rzetelnego procesu sądowego, będące przedmiotem wykładni Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (wyroki: z dnia 16 czerwca 2005 r., Pupino, C-105/03, EU:C:2005:386, pkt 59; z dnia 9 października 2008 r., Katz, C-404/07, EU:C:2008:553, pkt 48).
- 41 W tej kwestii należy wskazać, że z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że zasady rzetelnego procesu sądowego wymagają wyważenia w odpowiednich wypadkach interesów obrony z interesami świadków lub ofiar wzywanych do złożenia zeznań (wyroki ETPC: z dnia 26 marca 1996 r. w sprawie Doorson przeciwko Niderlandom, CE:ECHR:1996:0326JUD002052492, § 70; z dnia 5 października 2006 r. w sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, § 51).
- 42 W tym kontekście należy stwierdzić, że ci, na których spoczywa odpowiedzialność za orzekanie o winie lub niewinności oskarżonego, powinni co do zasady osobiście przesłuchać świadków i ocenić ich wiarygodność. Ocena wiarygodności świadka jest zadaniem złożonym, z którego zazwyczaj nie sposób wywiązać się poprzez samo odczytanie treści jego zeznań odnotowanych w protokołach przesłuchań (wyroki ETPC: z dnia 5 lipca 2011 r. w sprawie Dan przeciwko Mołdawii, CE:ECHR:2011:0705JUD000899907, § 33; z dnia 29 czerwca 2017 r. w sprawie Loreface przeciwko Włochom, CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 43).
- 43 Tak więc jednym z istotnych elementów rzetelnego procesu karnego jest możliwość konfrontacji oskarżonego ze świadkami w obecności sądu, który w ostatecznym rozrachunku wydaje rozstrzygnięcie. Wspomniana zasada bezpośredniości jest istotną gwarancją procesu karnego, ponieważ spostrzeżenia sądu w kwestii zachowania i wiarygodności świadka mogą mieć poważne konsekwencje dla oskarżonego. Zmiana składu sądu orzekającego po przesłuchaniu ważnego świadka

powinna więc co do zasady skutkować ponownym przesłuchaniem świadka (wyroki ETPC: z dnia 9 marca 2004 r. w sprawie Pitkänen przeciwko Finlandii, CE:ECHR:2004:0309JUD003050896, § 58; z dnia 18 marca 2014 r. w sprawie Beraru przeciwko Rumunii, CE:ECHR:2014:0318JUD004010704, § 64).

- 44 Jednak zasady bezpośredniości nie można postrzegać w ten sposób, że stoi ona na przeszkodzie wszelkim zmianom składu sądu w trakcie trwania procesu. Mogą pojawić się oczywiste problemy administracyjne lub proceduralne uniemożliwiające ciągłość udziału sędziego w procesie. Możliwe jest zastosowanie środków, które sprawiają, że sędziowie, którzy przejmują sprawę, prawidłowo rozumieją wszystkie dowody i argumenty, na przykład zastosowanie środka w postaci udostępnienia im protokołów, jeżeli wiarygodność świadka nie jest kwestionowana, lub zarządzenie nowej rozprawy lub ponownego przesłuchania istotnych świadków przed sądem w nowym składzie (wyroki ETPC: z dnia 2 grudnia 2014 r. w sprawie Cutean przeciwko Rumunii, CE:ECHR:2014:1202JUD005315012, § 61; z dnia 6 grudnia 2016 r. w sprawie Škaro przeciwko Chorwacji, CE:ECHR:2016:1206JUD000696213, § 24).
- 45 W świetle tych właśnie rozważań należy udzielić odpowiedzi na pytanie w odniesieniu do art. 16 i 18 dyrektywy 2012/29.
- 46 W tej kwestii należy wskazać, że zdaniem sądu odsyłającego ponowne przesłuchanie ofiary w następstwie zmiany składu orzekającego jest sprzeczne z art. 16 tej dyrektywy, której ust. 1 stanowi, iż państwa członkowskie zapewniają ofiarom w toku postępowania karnego prawo do uzyskania w rozsądnym terminie decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy, z wyjątkiem sytuacji, w których prawo krajowe przewiduje, że taka decyzja podejmowana jest w drodze innego postępowania.
- 47 Sąd odsyłający uważa zatem, że przewidziane we wspomnianym art. 16 naprawienie w odpowiednim czasie szkody poniesionej przez ofiarę zostałoby zniweczone przez uregulowanie krajowe, które możliwość odstąpienia od ponownego przesłuchania ofiary przez sędziów nowego składu orzekającego uzależnia od zgody wszystkich stron postępowania. W szczególności sąd ten uważa, że uregulowanie krajowe rozpatrywane w sprawie w postępowaniu głównym może sprzyjać nadużyciom ze strony obrony, ponieważ brak jej zgody na odczytanie już złożonych przez ofiarę zeznań skutkuje wydłużeniem postępowania.
- 48 Należy jednak stwierdzić, że ponowne przesłuchanie ofiary w wypadku zmiany składu orzekającego, przez którą została ona pierwotnie wysłuchana, samo w sobie nie oznacza, że kwestia odszkodowania na rzecz tej ofiary nie może zostać rozstrzygnięta w rozsądnym terminie.
- 49 Ponadto, jak wskazał rzecznik generalny w pkt 128 opinii, prawo przyznane ofierze przestępstwa w art. 16 dyrektywy 2012/29 nie może wpływać na możliwość skutecznego korzystania przez oskarżonego z przysługujących mu praw procesowych, takich jak prawa przedstawione w pkt 42 i 43 niniejszego wyroku. Należy do nich zasada bezpośredniości, w sytuacji gdy doszło do zmiany składu orzekającego, ponieważ z okoliczności tej nie można czynić tej osobie zarzutu.
- 50 Sąd odsyłający przywołuje również art. 18 dyrektywy 2012/29, zgodnie z którym państwa członkowskie, bez uszczerbku dla prawa do obrony, zapewniają dostępność środków służących ochronie ofiar i członków ich rodzin przed wtórną i ponowną wiktymizacją, zastraszaniem oraz odwetem – w tym także środków przeciwko ryzyku szkód emocjonalnych lub psychologicznych – oraz służących ochronie godności ofiar podczas przesłuchania lub składania zeznań, które to środki obejmują w razie konieczności także procedury fizycznej ochrony ofiar i członków ich rodzin przewidziane w prawie krajowym.
- 51 Z brzmienia tego artykułu nie wynika jednak, by prawodawca Unii do środków służących ochronie ofiary przestępstwa zaliczył jednorazowe tylko jej przesłuchanie w trakcie postępowania sądowego.

- 52 Zresztą art. 18 dyrektywy 2012/29 przyznaje ofierze prawo do ochrony „bez uszczerbku dla prawa do obrony”. Podobnie w motywie 58 tej dyrektywy wskazano, że zakres odpowiednich środków ochrony, podczas postępowania karnego, ofiar, które zostały uznane za narażone na ponowną i wtórną wiktyimizację, zastraszanie oraz odwet, należy określić „bez uszczerbku dla praw do obrony i zgodnie z przepisami o swobodzie sędziowskiej”.
- 53 Jak wskazał rzecznik generalny w pkt 73 opinii, prawodawca Unii ustanowił więc w dyrektywie 2012/29 prawa na rzecz ofiar, przy czym wykonywanie tych praw nie może stanowić zagrożenia dla prawa do rzetelnego procesu oraz dla przysługującego oskarżonemu prawa do obrony, które to prawa zapisane są odpowiednio w art. 47 akapit drugi oraz w art. 48 ust. 2 karty.
- 54 W konsekwencji należy stwierdzić, że art. 18 dyrektywy 2012/29 co do zasady nie stoi na przeszkodzie temu, by w wypadku zmiany składu orzekającego ofiara przestępstwa została na wniosek jednej ze stron postępowania ponownie przesłuchana przez ów nowy skład.
- 55 Jednak, jak zauważył rzecznik generalny w pkt 116 opinii, z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że w celu określenia, czy jest możliwe wykorzystanie w charakterze dowodu protokołu przesłuchania ofiary, państwa członkowskie powinny zbadać, czy jej przesłuchanie może mieć istotny charakter dla osądzenia oskarżonego, oraz zapewnić poprzez wystarczające gwarancje procesowe, by przeprowadzanie dowodów w ramach postępowania karnego nie naruszało rzetelności tego postępowania w rozumieniu art. 47 akapit drugi karty ani prawa do obrony w rozumieniu jej art. 48 ust. 2.
- 56 Do sądu odsyłającego należy zatem ustalenie, czy w sprawie w postępowaniu głównym występują szczególne okoliczności, takie jak wskazane w poprzednim punkcie, mogące skutkować odstąpieniem od ponownego przesłuchania ofiary przestępstwa.
- 57 Należy dodać, że w razie zarządzenia ponownego przesłuchania ofiary przez nowy skład orzekający właściwe organy krajowe powinny zgodnie z art. 22 dyrektywy 2012/29 przeprowadzić indywidualną ocenę sytuacji tej ofiary w celu ustalenia jej szczególnych potrzeb w zakresie ochrony oraz, w stosownym wypadku, umożliwienia jej skorzystania ze środków ochrony przewidzianych w art. 23 i 24 tej dyrektywy.
- 58 Tak więc do sądu odsyłającego należy upewnienie się, że ofiara w sprawie w postępowaniu głównym nie ma szczególnych potrzeb w zakresie ochrony w ramach postępowania karnego.
- 59 W świetle powyższych rozważań na przedłożone Trybunałowi pytanie należy udzielić następującej odpowiedzi: art. 16 i 18 dyrektywy 2012/29 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, na podstawie którego w sytuacji gdy ofiara przestępstwa została przesłuchana po raz pierwszy przez skład orzekający sądu karnego pierwszej instancji, a w składzie tym nastąpiły później zmiany, ofiara ta powinna co do zasady zostać ponownie przesłuchana przez nowy skład, jeżeli któraś ze stron postępowania nie zgadza się na to, by rzeczony skład oparł się na protokole pierwszego przesłuchania tej ofiary.

W przedmiocie kosztów

- 60 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (pierwsza izba) orzeka, co następuje:

Artykuły 16 i 18 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, na podstawie którego w sytuacji gdy ofiara przestępstwa została przesłuchana po raz pierwszy przez skład orzekający sądu karnego pierwszej instancji, a w składzie tym nastąpiły później zmiany, ofiara ta powinna co do zasady zostać ponownie przesłuchana przez nowy skład, jeżeli któraś ze stron postępowania nie zgadza się na to, by rzeczony skład oparł się na protokole pierwszego przesłuchania tej ofiary.

Podpisy